

De steenuil

Bert Roelofs

De steenuil

Bert Roelofs

Het hoge woord moet er maar meteen uit en bij aanvang direct gezegd worden: ik heb in Nederland nog nooit een steenuil in het wild gezien. En denk nou niet 'wat een sukkelige vogelaar'! Dat ik dit kleine uiltje nog niet heb mogen aanschouwen komt natuurlijk puur en vooral door het gegeven dat er niet zoveel steenuilen in Nederland rondvliegen. Laat dat duidelijk zijn. Deze uil staat niet voor niets als 'kwetsbaar' op de Rode lijst, ook al is de internationale status 'niet globaal bedreigd; minste zorg'.

Mythen

Deze soort wordt in wetenschappelijke termen aangeduid als *Athene noctua*, te vertalen als 'de nachtelijke Athene' of 'Athene van de nacht', waarbij verwezen wordt naar de Griekse godin (Pallas) *Athena* of *Athene*, de godin van de hemel, wijsheid, krijgskunst en de vrede. Dat deze uil menselijke nabijheid lijkt op te zoeken en zich ook overdag vaak goed laat zien, leidde ertoe dat de steenuil een voornaam rol kreeg in de Griekse mythen. Op de 'Beleef de Lente' webcam-site behoren de nestelende steenuilen bij vele kijkers ook heden ten dage nog tot de favorieten.

Aantallen en verspreiding

Enkele cijfers over deze *Athene noctua*: In Nederland zijn er nog zo'n 8000 broedparen (7500-8500). Na het broedseizoen loopt het aantal exemplaren op tot tussen de 20.000 en 35.000. Sinds de 60/70er jaren van de vorige eeuw is er in ons land een afnemende populatietendens zichtbaar. Nederland zat sowieso al aan de noordkant van het verspreidingsgebied. Zat er in het verleden nog een kleine populatie in Denemarken en het noorden van Duitsland, daar zijn ze inmiddels nagenoeg geheel verdwenen. En in

Nederland krimpt het verspreidingsgebied steeds verder zuid- en oostwaarts. In westelijk Europa zijn er momenteel nog relatieve concentraties in Noordrijn-Westfalen en Vlaanderen zichtbaar. In Noord-Holland kun je de steenuil blijkbaar vooral in West-Friesland, en waarschijnlijk zelfs in toenemende aantallen, waarnemen.

In ons werkgebied tussen Vecht en Eem broedt hij slechts in de Eempolder. Net over de Eem bij Baarn (polders bij Hoogland) en rondom Soest is het een tamelijk algemene broedvogel. In het Gooi ontbreekt hij en ook uit het Vechtplassengebied zijn weinig waarnemingen bekend. In 2019 was er een broedgeval in Loosdrecht.

De meeste Europese steenuilen komen voor in oorspronkelijke vestigingsgebieden in Zuid- en Oost-Europa. Het totale verspreidingsgebied loopt oostwaarts door tot in Korea en China en zuidwaarts bestrijkt het ook het Afrikaanse continent ten noorden van de Sahara.

En daar begint voor mij meteen ook het goede nieuws. Op mijn 'life list' komt de steenuil natuurlijk echt wel voor, veelvuldig gezien tijdens bijvoorbeeld de VWG buitenlandreizen naar Griekenland (Lesbos en Kerkinimeer), Bulgarije en de Spaanse Extremadura. In de Donaudelta in Roemenië liet een steenuil zich langdurig en prachtig fotograferen, met gespreide vleugels een bad nemend op een dak tijdens een regenbui en later op insecten foeragerend tussen een berg stenen.

Klein formaat

Het helpt natuurlijk voor mij ook niet echt mee dat dit uiltje best klein is, met net even meer dan 20 centimeter grootte, een spanwijdte van iets meer dan een halve meter en een gewicht van ongeveer 160-250 gram. Het wijfje is gemiddeld 20 gram zwaarder dan het mannetje, maar dat verschil is in de grootte niet of nauwelijks terug te zien. Een leuk weetje is dat een volwassen steenuil gedurende de winter tot ongeveer een derde meer weegt dan aan het eind van de broedtijd in juni of juli.

Leefgebied

In de literatuur worden een aantal verklaringen genoemd voor de afname van de Nederlandse populatie. Zo is duidelijk dat de vogel een voorkeur heeft voor een jachtgebied van open terrein met lage vegetatie, met een niet al te intensief landgebruik. En dat is in Nederlands een tamelijk schaars goed aan het worden. Door overbemesting wordt vegetatie vaak al snel te hoog en veel natuurlijke gebieden worden vol gezet met stedelijke bebouwing, industriegebieden of tuinbouwkassen. Ook de intensivering van de landbouw doet deze vogel geen goed, want waar vindt de steenuil nog een sappige worm, voedzame nachtvlinder of vette meikever.

Daarnaast zocht de steenuil in Nederland voor zijn woongelegenheden de menselijke nabijheid en zijn cultuurlandschap wel vaak op. Boerenerven met holtes in fruit-

Steenuil

Bert Roelofs

Steenuil

Bert Roelofs

en knotbomen en in stenen loodsen en schuren (vandaar ook 'steen' in de Nederlandse naam van deze uil) waren favoriete vestigingsplekken. Veel van de boomgaarden en knotwilgen zijn echter geroid en de rommelhoekjes op erven en in schuurtjes zijn vervangen door zeer functionele hightech complexen, voornamelijk gericht op maximalisatie van de opbrengst.

Het eindresultaat was een dakloze en hongerige steenuil, die doorgaans ook nog eens zeer honkvast is en dus ook niet snel zijn of haar heil elders zoekt. Biotoofterstel, in combinatie met het ophangen van nestkasten of broedpijpen van ongeveer een meter voor de steenuil, levert hoopvolle resultaten op. Minder perioden met langer durende sneeuwbedekking is ook in het voordeel van deze vogel, omdat prooien op de grond daardoor zichtbaar blijven.

Want wat eet deze uil?

Insecten en regenwormen, zolang voorradig, vormen het hoofdbestanddeel van het voedsel van de steenuil, naast veldmuizen en andere kleine zoogdieren. In jaren met minder zoogdieren of als deze ten gevolge van bijvoorbeeld sneeuwval tijdelijk onbereikbaar zijn worden er meer kleine vogels tot prooi gemaakt. Reptielen en amfibieën lijken niet favoriet, maar worden niet versmaad. Ook worden vogelnesten ontdaan van eieren of jongen, waarbij een beoogde prooi met gestrekte poot uit een broedholte getrokken kan worden.

Gejaagd wordt er op zicht, maar ook op geluid als de uil rondbanjert tussen vegetatie. De steenuil zoekt bij hogere vegetatie vaak een iets hogere observatiepost, verticaal uitgerekt speurend naar beweging. In lagere vegetatie wordt de prooi rondrennend of lopend actief bejaagd. Insecten kunnen ook al vliegend uit de lucht worden geplukt. Vanwege deze prooikeuze hoeft de vlucht niet geruisloos te zijn, zoals bij een aantal collega-uilen wel het geval is. Dat zo'n wat hoger zittende uil een prooi heeft gespot is vaak mooi zichtbaar aan het gedrag: de uil fixeert bijna horizontaal voorover uitgestrekt met de felle gele ogen op de prooi, op en neer bewegend met het hele lijf en schokkend met staart en vleugels, om plots in rechte lijn snel op de prooi af te vliegen met krachtige vleugelslag. Met gesloten ogen wordt de prooi met poten of snavel gegrepen.

Kleinere prooien worden direct gegeten of afgevoerd naar de jongen. Bij een grotere prooi trekt de steenuil zich liever terug op een rustige plek, wat meer uit het zicht en in dekking, om daar de prooi in hapklare brokjes te scheuren.

Voortplanting

De honkvastheid van de steenuil resulteert erin dat de paarvorming ook voortduurt zolang beide uilen in leven zijn en succesvol in het voortbrengen van nageslacht. Ze zoeken dus niet zozeer elkaar op, maar blijven in een eenmaal bezet territorium. Jongen zwerven meer

uit, maar doorgaans niet veel verder dan 10 kilometer vanaf hun geboorteplek. Ze zijn aan het eind van het eerste levensjaar geslachtsrijp. Normaliter is er slechts één legsel per jaar, maar een vervolglegsel is niet uitgesloten. De doorgaans 3 tot 5, en soms 6 tot 7 eieren worden met tussenpozen van gemiddeld twee dagen gelegd tussen medio april en medio mei. Het uitbroeden gebeurt door het vrouwtje gedurende gemiddeld 26 dagen en alle eieren komen vaak ongeveer gelijktijdig, met hooguit 1 of 2 dagen verschil uit. In dat geval is het vrouwtje begonnen met broeden rondom het leggen van het laatste ei. Begint ze wel meteen vanaf het eerste ei met broeden, dan komen de eieren in legvolgorde uit, met een interval van 1 tot 2 dagen. Het mannetje draagt zorg voor de voedselvoorziening en deponert de prooi

in of net buiten het nest. Slaagt hij daar onvoldoende in, dan jaagt zij ook. De jongen worden alleen door het vrouwtje gevoerd. Naarmate de jongen groter worden jaagt de man steeds minder en de vrouw juist meer.

Taxonomie

De steenuil kent een groot verspreidingsgebied, waarin verschillende wetenschappers 7 tot 13 ondersoorten onderscheiden, waarbij de verschillen in afmeting en kleur soms groot zijn. Ook blijken er duidelijke genetische verschillen te bestaan, dusdanig groot dat er volgens een aantal onderzoekers bij enkele ondersoorten sprake is van een aparte soort. Eerder werden reeds drie voormalige ondersoorten verheven tot volledig zelfstandige soorten, namelijk *Athene lilith*, *Athene spilogastra* en *Athene*

plumipes, wat echter niet door alle experts wordt geaccepteerd.

Literatuur

- Beersma, P. & W. & A. van den Burg, 2007. Steenuilen. Roodbont Uitgeverij/ Tirion Natuur.
- <https://www.vogelbescherming.nl/ontdek-vogels/kennis-over-vogels/vogelgids/vogel/steenuil?>
- <https://www.hbw.com/species/little-owl-athene-noctua>
- <https://nl.wikipedia.org/wiki/Steenuil>
- Mebs, T. & W. Scherzinger, 2016. Uilen van Europa. Tirion Natuur.
- Mikkola, H., 2014. Owls of the World (second edition). Firefly Books.
- SOVON, 2018. Vogelatlas van Nederland, SOVON Vogelonderzoek Nederland. Kosmos Uitgeverij.

2020 het Jaar van de Wilde Eend

Loes van den Bremer

Wilde eenden
Martin Stevens

Het is één van onze meest talrijke en wijdverspreide watervogels: de wilde eend. Toch heeft de soort het moeilijk. Sinds 1990 is ongeveer 30 procent van de Nederlands broedpopulatie verdwenen. Ook de Nederlandse winterpopulatie, bestaande uit eigen en buitenlandse vogels, neemt recent af. Waarom laat juist de wilde eend, die zich ogenschijnlijk bij uitstek kan aanpassen aan menselijke veranderingen in het landschap, een neerwaartse trend zien? Op die vraag zoeken we het antwoord in het Jaar van de Wilde Eend, dat Sovon samen met Vogelbescherming organiseert. Wat gaan we doen? Inmiddels zijn er

aanwijzingen dat de overleving van kuikens te laag is om de populatie in stand te houden. Om erachter te komen of het daar werkelijk mis gaat, en of dat het enige probleem is, zijn meer waarnemingen nodig. Voor het hoofdonderzoek van het Jaar van de Wilde Eend vragen we daarom het Nederlandse publiek om waarnemingen aan eendenkuikens te verzamelen. Verder willen we meer inzicht krijgen in de man/vrouw-verhouding. Zo blijkt deze bij veel eendensoorten scheef te zijn: je ziet vaak veel meer mannetjes dan vrouwtjes. En wat zijn de effecten hiervan voor de populatieontwikkeling? Uiteindelijk willen

we alle kennis bij elkaar brengen in een populatiemodel, waarmee kan worden onderzocht welke parameters vooral sturend zijn voor de populatieontwikkeling en welke beschermingsstrategie dus het meeste perspectief biedt.

Houdt <https://www.sovon.nl/nl/jaar-van-de-wilde-eend> in de gaten voor alle informatie en ontwikkelingen. Tijdens de Landelijke Dag op 30 november trapt Erik Kleyheeg 'het Jaar van de Wilde Eend' af met een presentatie.